

9. LES DONES

Vides sota tutela

“Jo li vaig dir: “Pensau, senyora, que anireu al Regne de Déu quan moriu?” A la qual cosa ella contestà: “Ho crec fermament”.

Vaig dir jo: “Això seria una meravella. Vós nasquéreu en una fortalesa i fóreu criada en castells i durant molts d’anys heu viscut amb el vostre marit, el senyor comte, sempre enmig d’espèndides delícies, amb vi i cervesa, amb carn i amb cérvol tant bollits com rostits; i així i tot esperau anar directament al cel quan moriu”.

Ella em contestà: “Estimat pare, per què no hauria jo d’anar directament al cel? He viscut com una anacoreta en aquest castell. Quines delícies o plaers he gaudit aquí, llevat de mostrar cara alegre als meus servents i donzelles? Tinc un espòs dur, com ja sabeu, qui sent poc afecte vers les dones. No he estat en aquest castell com si estàs a una cel·la?”.

Jo li vaig dir: “Així doncs, pensau que, tan bon punt sigueu morta, Déu us enviarà els seus àngels al llit per empènyer la vostra ànima cap al Paradís i al Regne de Déu?” i ella em va contestar:

“Això crec fermament”.

Llavors vaig dir jo: “Que Déu us confirmi en la vostra fe i us doni el que creis”.

(Eileen Power, 1943, p. 415. traducció d’anglès, Maria del Mar Coll)

La documentació de l’edat mitjana abunda en algunes àrees i és minsa en d’altres. L’autor d’aquest document era un clergue reformista alemany del segle XV, però podem estar segurs que les mateixes actituds foren corrents per tot arreu a l’edat mitjana. Les condicions socials foren similars a qualsevol part de l’occident fins a l’aparició dels ‘estats nacions’ i la dilapidació del poder d’imposició de l’església. Típicament les dones eren mudes en una societat *per se* poc eloqüent.

Les perspectives de les dones eren millors a la perifèria geogràfica i social

Una dona trobador o *trobairitz*, la comtessa de Die, entre 1170 i 1260; una dona que no fou muda. Va escriure poemes i cançons als seus amants en la llengua provençal, quatre de les quals sobrevisqueren. [Fig. 43]

Una dona tradicional, guardiana de la llar i els nins. Una imatge de 1170. [Fig. 44]

que al centre, senzillament perquè on més precària era l'existència més valorat era el seu esforç. De la mateixa manera, el control sobre les dones fou menor a les classes baixes perquè la família necessitava la seva participació activa. Era així amb independència de l'avaluació pels òrgans de poder o de teories sobre el lloc de les dones en la societat.

La política matrimonial fou més perjudicial just al nivell de la reialesa, on les dones foren considerades poc més que peons en jocs polítics. El sobirà amb diverses filles, millor si eren legítimes, multiplicava les seves opcions d'aliances que podien augmentar el seu poder. Ser filla d'un rei procurava una vida amb comoditats, però sense llibertat. Ja de petita podia estar casada, divorciada i casada de nou segons els corrents polítics. El biògraf del rei Jaume I, Antonio Furió,

diu, *“las mujeres, en este mundo de hombres, eran instrumentos de prestigio y promoción de sus maridos”* (2007, p.21). La mateixa política era seguida pels terratinents en emprar les filles per consolidar els seus territoris. Tanmateix, es pot notar l'endogàmia com a eina conservadora de la riquesa d'una família, encara que no sempre era així.

A tots els nivells de la societat les filles es casaven molt joves, a l'inici de la pubertat, i se n'esperava que la reproducció no impedís l'exercici d'altres treballs o responsabilitats. Les dones dels cavallers, per exemple, normalment havien d'assumir l'administració del feu mentre el marit se n'absentava, reclamat pel rei per la defensa d'un territori o la guerra. Aquesta comesa podia representar una responsabilitat important, però en una família acomodada hi havia criades i esclaus o esclaves per ajudar la dona en les seves tasques.

Les pageses no podien abandonar les tasques del camp per criar els fills. La vida d'una dona jove era realment dura, i massa la feina que havia de suportar, fins al punt de destruir la seva salut i tornar vella ja als trenta anys. La dona repartia les tasques del camp, cuinava, proveïa d'aigua i fusta, rentava plats i roba, atenia els nins petits i tenia cura de l'hort i els animals domèstics. Si no moria en un part, probablement quedava viuda. Amb freqüència era força anys més jove que el seu marit, en un context on sovint tenir 40 a 45 anys era el límit d'una vida productiva. Fins al vint per cent dels nins moria en el seu primer any de vida.

Sense educació ni models diferents de les seves mares, res no podia fer una dona de la part forana de Mallorca per alleujar la seva vida. Vivia una perpètua tutoria: del pare, del marit i, eventualment, del fill; així la seva vida depenia molt del caràcter i humor dels mascles del voltant. El factor que podia millorar la seva posició era ser posseïdora de béns econòmics. El respecte per les seves propietats o rendes podia matisar

favorablement el tractament que rebia una dona per part de la família i de la societat.

Els drets legals

Algunes de les escriptures del Binissalem del segle XIII tracten de donacions de terrenys a un home i la seva 'muller', una de les qual és la donació d'una cavalleria a *“Raymundi de Valle Lepraria militis et ejus uxoris Ermesendis”*, (a Ramon de Vall.llebrera i seva muller, Ermesendis) (Vich Salom i Muntaner, 1945) el novembre de 1232. Les dones tenien potestat legal per participar en

Una dona excepcional, la comtessa Almodis de la Marca, muller del comte Ramon Berenguer I de Catalunya. Junts estan pagant 2.000 unces d'or als representants del comte Ramon de Cerdanya i la seva esposa, Adelaide, per drets damunt la ciutat de Carcassona l'any 1167. [Fig. 45]

contractes, igual com el homes, i en aquells anys ho feien amb freqüència, tal volta per com n'era de precària la vida poc temps després de la conquesta. Les dones riques o

les que posseïen propietats concedides com a dot tenien certa autonomia d'actuació. El dot es donava al nou marit, però en acabar-se el matrimoni per la mort del marit havia de tornar a la dona.

La vescomtessa de Bearn era tutora del seu fill, i com a tal disposava dels béns del seu difunt marit sense obstacles, a diferència de la situació usual. Aquest fet es podia deure que ella era comtessa de naixement, filla del 'rei de Provença', un rang social superior al del seu marit, cosa que condicionava la seva situació. Fins i tot essent adult el seu fill Gastó, ella continuava gestionant els seus assumptes i disposant de diners i propietats. Per part de les monges de Jonqueres, congregació de recent fundació, pactà amb el Rei En Jaume que tinguessin una cavalleria molt ben dotada de rendes, coneguda com *“de les dames de Jonqueres”*. Estava ubicada en part a la parròquia de Robines, amb obligació de mantenir un cavall armat.

S'ha de fer notar que el menor poder d'una dona podia esdevenir en avantatge a vegades; les dones tenien menys obligacions contractuals o legals ja que es consideraven més dèbils en tots els sentits. Compartien i gaudien del prestigi, quan el tenia, del seu tutor legal, però no havien de respondre de les seves accions com feia un home, excepte en l'àrea del comportament sexual. Un historiador anglès, Ian Mortimer (2008, p. 56), ha constatat que mentre que un home podia ser processat per maltractar la seva dona, el cas oposat era com a inconcebible, impune davant la llei.

Hi ha diverses dones corrents esmentades als documents del segle XIII, però encara que tenim més documentació del segle XIV en general, parla menys de les dones. L'alt grau de llibertat i independència del qual gaudien les dames als segles XI i XII, d'una manera més destacada a Occitània i Llenguadoc, va decreixer poc a poc en els segles següents. A continuació uns exemples del segle XIII a Binissalem:

Una dona colpejant el seu marit. Del *Luttrell Psalter*, 1325 – 1340. [Fig. 46]

“28 desembre 1234. Arnau Salet i muller Alicsenda canvien a Pere Sagarra la meitat de l'alqueria Moli [...]” (RRV1).

“11 febrer 1249 Arnau de Salgorfa i muller Guillem donen a sa filla Maria, amb motiu de les seves noces una alqueria i honor en el terme de Canarossa, parròquia de Rubines [...]” (RRV1).

Les escriptures que esmenten “amb motiu de les seves noces”, es devien tractar al dot i els pares feien elaborar un acte notarial per donar més seguretat a les seves filles.

15 gener 1258. “Guillem Ferrer i muller Berenguera, habitants de la parròquia de Rubines, prometen al seu fill Arnau Ferrer que les seves germanes signaran l'acte de donació d'una alqueria situada en el terme de Canarossa [...] signà dita Berenguera en poder d'Arnau Rossell, rector de l'església de Rubines” (RRV1).

18 gener 1258. És manifest que Pere d'Ostalrich, fill de Ramon de Sant Celoni, habitador de la parròquia de Rubines, i sa germana Pasquala s'han compostat sobre els béns de l'herència” (RRV1)

Aquestes últimes dues escriptures tenen la mateixa provenença i dates similars. N'hi ha una tercera que no citam perquè no es tracta d'una qüestió de família. Tres documents, doncs, emesos en l'espai de pocs dies, que tan sols, i per sort han sobreviscut, ens indiquen la rica font d'informació sociològica que s'ha perdut. A més il·lustren la vitalitat d'una societat a menys de trenta anys del començament del regne. S'ha de pensar que la població sencera de la parròquia de Rubines en aquell moment probablement comprenia no molt més que cinquanta famílies, la majoria disperses pel terme.

“19 abril 1272. Pere Bonet i muller Guillem fan donació entre vius a sa filla Arsenda amb motiu de les seves noces amb Bernat Riera, la part que tenen al raval Assella, terme de Canarossa, parròquia de Rubines” (RRV1).

Per cert, sembla que Bernat Riera no gaudí llarg temps el seu matrimoni, ja que el 25 de juliol 1276 va fer el testament que hem examinat al capítol 7.

A part d'ostentar drets de propietat dins una família, almenys a l'inici del regne, algunes dones exerciren drets legals encara que no fossin casades. Així, Álvaro Santamaria esmenta el cas de l'establiment d'un emfiteusi l'any 1233 en nom d'un home i la seva amant, com a exemple de “la cohabitación abierta como pareja no motivó escándalo, aceptado en la relación hombre/mujer como normal en el lenguaje protocolario notarial [...] no solo en la cotidianidad sino a efectos jurídicos” (Álvaro Santamaria, 1988. p. 25).

Actituds vers les dones

La situació abans esmentada responia a un població encara insignificant, quan l'escassetat d'habitants forçava una actitud permissiva. No obstant això, la postura de la societat, que podem dir ‘de l'església’, ha estat força contradictòria durant tota l'època cristiana, alternant entre el temor i el disgust

El papa i dues dones que representen els extrems: la dona incorruptible, la Verge, i la dona sensual, Eva. [Fig. 47]

per la dona encarnada en Eva, temptadora i pecadora, i una exagerada reverència per la dona encarnada en la Verge Maria, protectora i intercessora. Era comú donar la

culpa al sexe femení de tots els mals de la humanitat, al mateix temps que l'ideal de la verge era reforçat pel marianisme proposat per Sant Bernat de Claravall, fundador de l'orde del Cister. Aquest marianisme estava en plena ebullició a Catalunya-Rosselló els segles XII i XIII, quan el rei En Jaume l'aportà a Mallorca.

Hi hagué sempre una proporció de dones que no volien o no tenien l'oportunitat de seguir la norma i casar-se. També hi devia haver un dèficit d'homes, producte d'un desequilibri demogràfic normal, atès el gran nombre de clergues i, en certes èpoques, el desgast de les guerres. Les dones acomodades i nobles entraven en monestirs rics, però dones independents, també de les classes populars, eren atretes per grups laics, a part del segle XIII. Aquests, associats amb les *beguines*, sobretot a Alemanya i Holanda però també a Catalunya i al sud de França, constituïren una tendència significativa.

“Unes *beguines de la Tercera orde de Sant Francesc* vivien en el Puig de Pollença ja l'any 1345, ajudades pel rei i amb una forta atracció sobre la gent piadosa; més tard es reuniren en una nova casa femenina dedicada a santa Elisabet d'Hongria*, segons ha escatit G. Llompart. [...]” (Antoni Oliver, 1990, p. 108).

Dones que treballaven

Entre la classe menestral hi havia dones qui regentaven negocis, viudes la majoria, hereves dels negocis de seus marits encara que els gremis, tan aviat com pogueren, els prohibiren l'entrada**. Les dones tenien també un important paper en la venda al detall. Per tot Europa eren tradicionalment venedores de begudes, vi o cervesa, segons la zona. A Mallorca, solien regentar tavernes.

És difícil nomenar oficis monopolitzats per les dones; tal volta perquè sovint els

Una dona que regentava una taverna al camp, duu més beguda a un ermità que beu d'una cassola. [Fig. 48]

seus treballs foren exercits des de casa, seva o d'una altra persona, i escapen a ser classificats. Una característica que tenien molts treballs medievals era la informalitat. No podem dubtar que les dones feien bugada, llogaven habitacions o cuidaven malalts o discapacitats, entre totes les nombroses tasques de servei ‘social’, però aquestes feines, ni organitzades ni regularitzades, no es pinten amb tons forts a les pàgines de la història. Un treball respectat era el de dida dels nins dels més acomodats. Aquestes dones eren imprescindibles a l'època per assegurar la supervivència de molts infants, inclòs el rei Jaume III, la mare del qual morí pocs dies després del seu naixement. Han perdurat contractes de dida, durant dos o tres anys, en què veiem que eren molt ben pagades.

Un altre treball important era la venda de sexe, però ni les dones que el practicaven ni les seves proxenetes atresoraven elogis i respecte, ans el contrari. Diu Santamaria (1988, p. 29) “se deduce que el ejercicio de la prostitución era práctica tolerada [...] tolerable mientras no suscitan escándolo pública”. Un altre historiador, Antoni Planas Rosselló (2000, p.59), qui ha escrit sobre la moral sexual, especifica

Una serventa treu aigua a una parella de banyistes amoroses dins un tonell. [Fig. 49]

(*) Germana de la reina Ioland, esposa del Rei En Jaume.

(**) Diuen que fou perquè les dones treballaven per salaris menors, cosa que reduïa els ingressos dels homes.

que “el simple ejercicio de la prostitución no es delictiva”, als segles que tractem. No obstant això, les prostitutes havien de quedar al bordell, ubicat fora dels barris ‘respectables’, i havien de ser ‘discrets’. Res nou: la societat practicava la hipocresia.

La moralitat

No disposam d’informació sobre moralitat a la comarca de Binissalem el segle XIII. Al segle XIV, algunes prostitutes estaven involucrades en causes o denúncies de delictes menors i solien ser caracteritzades com a *fembres desonestes*, una causa de *remor* i desordre.

Fa la impressió que moltes dones que havien estat ingressades per desobedients a monestirs foren maltractades. No tots els ordes de monges eren idonis, ni mínimament acceptables en el tractament de les seves postulants. Sovint sofriren privacions i abusos i l’exploració sexual era comú. Si les joves escapaven a tal empresonament, tenien poques sortides excepte la prostitució, igual que les esclaves maltractades i ansioses per comprar la seva llibertat.

Així sembla ser el cas de sor Marió, filla de Thomas Ferrer de Bunyola, qui havia escapat de l’orde de sancta Maria Magdalena de Ciutat cap a Binissalem, i qui “*feia allà adulteri de son cos palesament e publica amb diverses homens*” (Judicis 2, p. 139). La seva captura sota d’un llit a l’alberg de Bn. Daviu i la seva muller Simona, fou el pretext per un atac salvatge contra la dona Simona de part de Jacme Parets, els seus tres fills i G. Marcho. Ens preguntam quins foren els motius reals d’un i altre en aquesta causa que involucrava fins i tot el rector i els jurats del poble l’any 1404.

Fins a la segona meitat del segle XIV el concubinatge fou tolerat, si les dues persones eren fadrines. No estava pensat com a forma de convivència la “*frequens e consueta fornicatio*

cum eadem persona” (reiterades relacions amb la mateixa persona) (Antoni Planas Rosselló, 2000, p.47) però hi havia una calculada ambigüitat perquè tal relació pogués ser considerada com un matrimoni clandestí.

L’abús de la dona dins el matrimoni existia, però rarament rebia publicitat. Tenim una notícia interessant per ser el marit un tal Pere Llorenç, nom massa conegut a Binissalem, però aquest era veí de Sencelles, encara que segurament emparentat amb els Llorenç de Binissalem.

“21-4-1373, Florença, muller de Pere Llorenç, diu que el seu marit “és hom que dissipa, comuna e guasta ço del seu amb fembres e en joch e en altres maneres e ha gitada de casa la dita Florença per ço com li vedava que no consumàs aquells pochés béns que han” [...] Més encara dit Llorenç amenaça de matar-la, a ella i sa mare Jaumeta” (Sencelles, 1993, p. 126).

Encara, “el 19-8-1381, la dona Floreta, muller de Pere Llorenç [...] se queixa dels maltractes del seu marit” (Sencelles, 1993, p. 127).

És possible que aquest Pere Llorenç fos el saig, un oficial municipal. No tan greu fou la resposta del marit exasperat amb les seves queixes i les de la veïna, a una dona de Biniagual, 28.02.1380. “E lo dit P. Mascaró, menyspreiat les paraules per la dita dona així dites, pres una pedra e posa-la davant la dita dona dient li: «E que ja renyat, ara renyat aquesta pedra.» E anar’sen”. (Judicis I, p. 48).

Unes dones enginyoses

Si al segle XIII les dones eren imprescindibles com a mà d’obra, les de la classe popular havien desenvolupat bé el seu esperit emprenedor que continuarien demostrant. En la brega entre dos bàndols el 1434, *La batalla de Binissalem* (Gabriel Llopart, 1988), l’únic home capturat, Jacme Ferrer, ho fou perquè, seriosament ferit, es

No és una escena real, sinó un il·lustració d’un llibre de circa 1400*. No obstant això, unes dones estan documentades com jornaleres de la construcció a Sevilla i Toledo al segle XIV. [Fig. 50]

trobà inconscient al camp de batalla i no pogué fugir. Fou dut al poble i allotjat a casa d’una familiar, la viuda Fara, amb dos guardes a la porta del carrer. No obstant això, amb l’ajuda d’unes dones, la seva muller (de qui no sabem el nom), la sogra o tia i un parell d’amigues, s’escapà i desaparegué. En part per la divisió del poble entre seguidors d’una i altra banda, cap home s’atrevia a prestar-li ajut, excepte el seu pare, qui el reemplaçà al llit i allà gemegà fins a ser descobert.

Les dones excavaren un forat a la paret entre la cambra on reposava el presoner i la casa del costat, malgrat les objeccions del seu propietari. Guillem Julià era un prohomi i no podia col·laborar, però tampoc podia resistir-se a les dones.

Quan elles li demanaren que llevés tres o quatre pedres que impedièn fer un forat bastant gran, ell contestà “*Vosaltres no havets fet res, car en dret del forat stà una bota que no la levarien XII persones, mes fets-lo en un altre loc,*

mostrant-los la paret den Joan Benaula” (Gabriel Llopart, 1988, p.14). La muller de Joan Benaula no hi consentí de cap manera. Així les dones no es detingueren i advertiren en Julià que sortís de casa seva, cosa que féu, i quedà a fora fins que escoltà la remor que anuncià el fet que Jacme Ferrer havia fugit.

Les dones tragueren ‘el nafra’ pel forat, vestit de dona, suposem que amb l’ajuda tàcita de la muller de Julià (hi havia algun grau de parentesc entre les famílies). El tragueren d’aquesta casa, i el passaren per sobre de la paret del corral d’un altre veí i d’allà al carrer, on l’esperava un rossí procurat per la viuda Far, qui havia passat el temps entretenint els guardians a la porta de casa seva, mentre filava tranquil·lament. D’allà el fugitiu i la seva muller cavalcaren cap a Inca, on es citaren amb dos homes; l’un sembla que era germà de Jacme Ferrer, de qui se’n feu càrrec (Gabriel Llopart, 1988).

FONTS CITADES

- _ Citat per Eileen Power, “The Position of Women” Crump & Jacob editors, *The Legacy of the Middle Ages*, Oxford University Press, 1943
- _ Antonio Furió, *El Rey Conquistador, Jaime I: entre la historia y la leyenda*, 2007
- _ Juan Vich Salom, Juan Muntaner Bujosa, “Libro de Cabrevaciones de l’escrivania de la Porció Temporal”, al *Documenta Regni Majoricarum*, 1945
- _ Ian Mortimer, *The Time Traveller’s Guide to Medieval England*, 2009
- _ RRV 1
- _ Alvaro Santamària Aranda, “Sobre moral y religiosidad en la post conquista de Mallorca”, *Estudis Baleàrics* 1, 1988
- _ Antoni Oliver, “La Cultura en el primitiu Regne de Mallorca: 1230-1349”, *XIII Congrés d’història de la corona d’Aragó*, 1990, Ponències
- _ Planas Rosselló, Antonio, “Los delitos contra el matrimonio y la moral sexual en el derecho historico de Mallorca”, *BSAL* 56, 2000
- _ Francesc Canals, *Judicis* 2, núm. 20
- _ *Història de Sencelles i Costitx*, 1993
- _ Francesc Canals, *Judicis* 1, Clam 5
- _ Gabriel Llopart Moragues, *La Batalla de Binissalem*, 1988

(*) La imatge és de *La Cité des Dames*, un llibre de Christine de Pizan, la més famosa escriptora femenina de l’època. Una italiana (1364-1430) que visqué a París, començà a escriure quan morí el seu marit i publicava uns quaranta llibres. Era una defensora del lloc de la dona en la societat i ha estat nomenada ‘feminista’ encara que ni la paraula, ni el concepte existien aleshores.

Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231

Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.